

**MEHNATNI MUHOFAZA QILISHNING HUQUQIY VA TASHKILY
ASOSLARI**

Ergashev Odiljon Yuldashevich

1-son kasb-hunar maktabi o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada mehnatni muhofaza qilishning huquqiy va tashkiliy asoslari bo'yicha kerakli ma'lumotlar keltirib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** Mehnat muhofazasi, xavfsizlik mezonlari, texnikaviy muammolar, mehnat sharoiti, mehnat kodeksi, kasaba uyushmasi.*

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 7- noyabr 1994-yildagi 538-sonli qaroriga asosan korxonalarda mehnatni muhofaza qilish davlat boshqaruviga o'tkazildi va bu masalada bosh mutasaddi qilib Mehnat vazirligi tayinlandi. Keyinchalik Vazirlar Mahkamasining 16-fevral 1995-yildagi 58- son qarori bilan Mehnat vazirligi qoshida «Mehnatni muhofaza qilish boshqarmasi» tuzildi. Bu boshqarmaning vazifasi respublikamizdagi korxon va muassasalarda mehnat xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan barcha tashkiliy va texnikaviy muammolarni o'z vaqtida yechilishini nazorat qilish hamda xavfsizlik mezonlarini muhokama etish va tasdiqlash jarayonida ishtirok etishdan iboratdir. Mehnat xavfsizligi xizmatini bevosita tashkilotning bosh rahbari boshqaradi. Unga amalda bu xizmatni tashkil etish uchun uning yordamchisi va asosiy mutasaddi shaxs sifatida texnika xavfsizligi muhandisi tayinlanadi va unga hamkorlik uchun ko'p yillik ish tajribasiga ega bo'lgan muhandis hamda texnik xodimlar, mehnat jamoalari va kasaba uyushmasi qo'mitasi tomonidan mehnatni muhofaza qilish bo'yicha o'zlari saylagan vakillari jalb etiladi.

Mehnat xavfsizligi xizmatining asosiy vazifasi ishlab chiqarishda sodir bo'ladigan jarohatlanish va boshqa baxtsizliklarni keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf qilish va tashkilot ma'muriyatining ishchi-xizmatchilarga ish

sharoitini yaxshilab borishi ustidan nazorat qilib turish, fan va texnika yutuqlarini joriy etish asosida mehnat xavfsizligi va himoya vositalarini muttasil takomillashtirish, mehnat madaniyatini oshirish, baxtsizliklarni oldini olishga qaratilgan tashkiliy va texnik hamda sanitariya tadbirlarini ishlab chiqish va ularni joriy qilishdan iboratdir. Mehnat xavfsizligini boshqarish tizimining birdan bir maqsadi, mehnat muhofazasi qonun-qoidalariga ishchi va xizmatchilarning e'tiborini oshirish, sog'lom va xavfsiz ish sharoitini yaratishni yagona, to'g'ri yechimini aniqlash hamda uni ishlab chiqarishda tatbiq etishga tavsiya qilishdir. Mehnat xavfsizligini boshqarish – bu bir qator, tashkiliy, texnikaviy va sanitar-gigiyenik hamda iqtisodiy tadbirlar tizimini tayyorlash va joriy qilish asosida amalga oshiriladi.

O'zbekistonda mehnat muhofazasi – bu tegishli qonun va boshqa me'yoriy hujjatlar asosida amal qiluvchi, insonning mehnat jarayonidagi xavfsizligi, sihat-salomatligi va ish qobiliyati saqlanishini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy, iqtisodiy, tashkiliy, texnikaviy, sanitariya-gigiyena va davolash-profilaktika tadbirlari hamda vositalari tizimidan iboratdir. Mehnat muhofazasi bo'yicha belgilangan barcha tadbirlar O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (8-dekabr 1992-y.), O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi (21-dekabr 1995-y.), «Mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonun» (6-may 1993-y.), Davlat standartlari, nizomlar va me'yorlar, xavfsizlik texnikasi bo'yicha qoidalar asosida olib boriladi.

Respublikamizda demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyatining qurilishi inson huquqlari va erkinliklariga to'liq rioya etilishini taqozo qiladi. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida respublikamiz fuqarolarining shaxsiy huquq va erkinliklari, siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlari yaqqol o'z ifodasini topgandir. Konstitutsiyada ko'rsatilganidek, «Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaat-lariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar» (2-modda), «Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir.....(24-modda). «Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida

ishlash va qonunda ko'rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalash huquqiga egadir» (37-modda). Yuqoridagilarga asoslangan holda ifodalash mumkinki, insonning hayoti, mehnat faoliyati, faoliyati davridagi sog'ligi davlat qonunlari asosida himoyalaniadi, muhofaza qilinadi. O'zbekiston Respublikasining mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunida mehnatni muhofaza qilish sohasidagi davlat siyosati aniq o'z aksini topgan. Unda «Korxonaning ishlab chiqarish faoliyati natijalariga nisbatan xodimning hayoti va sog'ligi ustuvorligi» (4-modda) ta'kidlangan. Ushbu qonun 5 bo'lim va 29 moddadan iborat bo'lib, unda mehnat muhofazasi bo'yicha umumiy qoidalar (1-bo'lim, 7 moddadan iborat); mehnatning muhofaza qilinishini ta'minlash (2-bo'lim, 8 moddadan iborat); ishlovchilarning mehnatni muhofaza qilishga doir huquqlarini ruyobga chiqarishdagi kafolatlar (3-bo'lim, 6 moddadan iborat); mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarga rioya etilishi ustidan davlat va jamoatchilik nazorati (4-bo'lim, 3 moddadan iborat); mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni buzganlik uchun javob-garlik (5-bo'lim, 5 moddadan iborat) masalalari aniq yoritilgan.

1995-yil 21-dekabrda O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi qabul qilindi va u 1996-yil aprel oyidan boshlab amalda kuchga kirdi. Ushbu qonunda ko'rsatilishicha, xavfsizlik texnikasiga, ishlab chiqarish sanitariyasiga, yong'in chiqishidan saqlanishga va mehnat muhofazasining boshqa qoidalariga rioya etish yuzasidan ishchi va xizmatchilarga yo'l-yo'riqlar berish, shuningdek, xodimlarning mehnat muhofazasiga doir qo'llanmalarda ko'rsatilgan hamma talablarga amal qilishi ustidan doimiy nazorat o'rnatish ma'muriyat zimmasiga yuklanadi. Mehnat sharoiti zararli bo'lgan ishlarda, shuningdek, alohida harorat sharoitida bajariladigan yoki havoni ifloslantiruvchi ishlarda mehnat qiluvchi ishchi va xizmatchilarga belgilangan me'yorda maxsus kiyim-bosh, poyabzal va boshqa shaxsiy himoya vositalari tekinga beriladi.

Mehnat sharoiti ifloslanish bilan bog'liq va zararli bo'lgan ishlarda ishlovchi ishchilar belgilangan me'yorda sovun hamda sut yoki boshqa xil

parhez oziq-ovqatlar, issiq sexlarda ishlovchilar esa gazzuv bilan tekin ta'minlanadi. Mehnat qonunlari kodeksida balog'atga yetmagan yoshlarning, ayollarning mehnatiga alohida e'tibor berilgan. 18 yoshga to'lmagan yigitlarni 16 kg.dan, qizlarni 10 kg.dan ortiq yuk ko'tarishiga, ularning ish vaqtini haftasiga 36 soatdan ortib ketishiga yo'l qo'ymaslik kerak. Shuningdek, ularni tungi va ish vaqtidan tashqari ishlarga hamda dam olish kunlari ishlashga jalb etish taqiqlanadi. Ishchi xodimlar uchun ish vaqtining me'yoriy muddati 40 soatdan oshib ketmasligi, 18 ga kirmagan yoshlar hamda mehnat sharoiti zararli bo'lgan ishlarda mehnat qiluvchilar uchun ish vaqti miqdori haftasiga ko'pi bilan 36 soat bo'lishi kerak.

Ish vaqtidan ortiq ishlash har bir ishchi va xizmatchi uchun surunkasiga ikki kun davomida 4 soatdan va yiliga 120 soatdan ko'p bo'lmasligi lozim. Mehnat sharoitlarini me'yorlashtirish, ishchilar uchun sog'lom va xavfsiz ish sharoitini ta'minlash maqsadida mehnat xavfsizligi talablari asosida standartlar ishlab chiqilib, ular ma'lum bir tizimga solingan. Ishlab chiqarishda yuz beradigan baxtsiz hodisalarning oldini olishga qaratilgan tadbirlardan biri – sodir bo'lgan baxtsiz hodisalarni to'g'ri tekshirish va tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash hamda olingan ma'lumotlar asosida tegishli tadbirlar ishlab chiqishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1997-yil 6-iyundagi 286-sonli qaroriga asosan «Ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalarni va xodimlar salomatligining boshqa zararlanishini tekshirish va hisobga olish» to'g'risida Nizomi qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksida hamda mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunida mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarni va boshqa me'yoriy hujjatlarni buzganligi uchun javobgarlik belgilangan. Qonunda, mehnatni muhofaza qilishga doir talablar ta'minlanmaganligi uchun korxonalarining javobgarligi (25- modda); mehnatni muhofaza qilish talablariga javob bermaydigan ishlab chiqarish ahamiyatidagi mahsulotni tayyorlaganlik va sotganlik uchun korxonalarining iqtisodiy javobgarligi (26-modda); mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa

me'yoriy hujjatlarni buzganlik uchun javobgarlik (27-modda); ishlab chiqarishda jabrlangan xodimlarga ziyon yetkazganlik uchun korxonalarining moddiy javobgarligi (28- modda); ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisa oqibatida xodim vafot etgan taqdirda korxonaning moddiy javobgarligi (29-modda) aniq ko'rsatib o'tilgan. «Mehnatni muhofaza qilishga doir qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlar buzilishida aybdor bo'lgan yoki davlat va jamoatchilik nazorati idoralari vakillarining faoliyatiga monelik qilgan mansabdor shaxslar O'zbekiston Respublikasi qonunlarida belgilangan tartibda intizomiy, ma'muriy va jinoiy javobgarlikka tortiladilar (27-modda).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent, «O'zbekiston», 1992-y.
2. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent, «Sharq», 1998 y.
3. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. Toshkent, 1996-y.
4. O'zbekiston Respublikasining «Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida»gi Qonuni. Toshkent, 1993-y.
5. Гасанов М, Соколов Е. Трудовое законодательство Узбекистана (в вопросах и ответах). Издательский дом «Мир экономики и права», Ташкент, 1978 г.
6. Безопасность жизнедеятельности. (Под редакцией О.Н.Русака, краткий конспект лекций для студентов всех специальностей.- Ленинград, 1991 г.
7. Хефлин Г. Тревого ч 2000 году. М., Мсл, 1990 г,
8. Хенли Д., Кумамото Х. Надежность технических системи оценка риска. М., Машиностроение, 1984 г